

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДСТАВ
ЗУПИНЕННЯ ПЕРЕБІГУ СТРОКУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ****PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF GROUNDS
OF STOP OF LIMITATION PERIOD****Романюк В.А.,***аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

У статті досліджуються проблеми, пов'язані з визначенням підстав зупинення перебігу строку позовної давності. Критиці піддане законодавче закріплення вичерпного переліку вищезазначених підстав, що не є достатнім для нормального розвитку сучасних цивільних правовідносин в частині застосування позовної давності. Запропоновано нові підстави зупинення перебігу строку позовної давності з метою забезпечення реальної можливості реалізувати своє право на захист в межах повного строку позовної давності.

Ключові слова: позовна давність, підстави зупинення строку позовної давності, непереборна сила, мораторій, антитерористична операція, універсальне правонаступництво.

В статье исследуются проблемы, относительно определения оснований для приостановления течения срока исковой давности. Критике подвергнуто законодательное закрепление исчерпывающего перечня вышеупомянутых оснований, что не является достаточным для нормального развития современных гражданских правоотношений в части применения исковой давности. Предложены новые основания приостановления течения срока исковой давности с целью обеспечения реальной возможности реализовать свое право на защиту в пределах полного срока исковой давности.

Ключевые слова: исковая давность, основания приостановления срока исковой давности, непреодолимая сила, мораторий, антитеррористическая операция, универсальное правопреемство.

The problems, which are connected with the determination of the grounds for suspending the length of the limitation period are investigated in this article. The legislative setting of an exhaustive list of these grounds is criticized, which is not sufficient for the normal development of modern civil legal relations regarding the application of limitation period. The new grounds for suspending the limitation period are proposed in order to provide a real opportunity to realize the right of the person to be protected within the full term of limitation period.

Key words: limitation period, grounds for suspending the limitation period, force majeure, moratorium, antiterrorist operation, universal inheritance.

Постановка проблеми. Сторона, право якої порушене, може звернутися в юрисдикційний орган протягом певного часу, встановленого законом, за захистом порушеного права. Але обставини можуть скластися так, що позивач, з огляду на умови, які від нього не залежали, не зміг вчасно звернутися до суду. Законодавець враховує такі об'єктивні обставини і допускає в законі вичерпний перелік підстав для зупинення перебігу строків позовної давності. Актуальність дослідження зумовлена, насамперед, відсутністю системних вітчизняних наукових праць, які б не обмежувалися теоретичним обговоренням встановлених законодавцем підстав для зупинення строків позовної давності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні найбільш глибокі наукові дослідження цього питання були проведені ще в минулому столітті в працях В.П. Грібанова, І.Б. Новицького, Б.Б. Черепакіна, сучасні ж дослідження знаменуються працями українських правників: Т.М. Вахонської, В.В. Луця, В.І. Цікало, О.В. Шовкової та інших.

Мета дослідження полягає в проведенні характеристики не лише вже існуючих підстав зупинення строків позовної давності, а й у висвітленні нових, актуальних для сучасного розвитку цивільних правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перебіг будь-якого строку проходить виключно

у відповідності та в межах перебігу часу загалом. Однак в процесі правового регулювання суспільних відносин можуть виникнути ситуації, коли застосування загальних правил обчислення цивільно-правових строків не забезпечує досягнення поставлених цілей та завдань, для яких встановлено певний строк. Тому, крім загальних правил обчислення цивільно-правових строків, у цивільному законодавстві передбачені спеціальні правила обчислення деяких строків, зважаючи на їх призначення. Саме таким є строк позовної давності.

Перебіг строку позовної давності є процесом безперервним, проте протягом цього часу можуть виникати обставини, які впливають на його перебіг та встановлюють спеціальні правила для його обчислення. Таким чином, на динаміку позовної давності за цивільним законодавством України впливають дві обставини – зупинення і переривання.

Норми права, регламентуючі інститут позовної давності, враховують ті юридичні факти, коли несвоєчасне подання позову до суду не є причиною необачності або недбалості уповноваженої особи, а викликане об'єктивними, незалежними від волі людини причинами. Наявність таких юридичних фактів допускає в законі зупинення перебігу строків позовної давності. Під зупиненням перебігу строку позовної давності розуміють припинення перебігу

строку позовної давності на період існування обставин, що унеможливають для особи реалізувати своє право на захист до суду. Як зазначає з цього приводу З.В. Ромовська, зупинення засвідчує тимчасову неможливість через певні обставини рухатися далі [1, с. 645]. Таким чином, у разі застосування конструкції зупинення строку позовної давності, останній припиняє свій перебіг із настанням передбачених законом обставин на весь час їх існування та з моменту їх зникнення відновлює свій перебіг, який продовжується без зарахування часу існування цих обставин.

На відмінну від Цивільного Кодексу УРСР 1963 р., який визначав обов'язкову умову для застосування конструкції зупинення строку позовної давності, а саме – час виникнення обставин для зупинення – в останні 6 місяців строку давності, а якщо цей строк менший шести місяців – протягом строку давності [2], то Цивільний Кодекс України (далі – ЦК України) 2003 року скасував таке дискримінаційне положення, що значно скорочувало фактичну тривалість строку позовної давності, та забезпечив усіх можливістю скористатися повним строком позовної давності для захисту свого порушеного права чи інтересу. Таким чином, з прийняттям ЦК України 2003 р., зупинення позовної давності не пов'язувалося з тим, на якій стадії – початковій чи завершальній – сталася відповідна подія [1, с. 645].

Абсолютно зрозуміло, що перебіг часу зупинити не можна, так само як не можна його уповільнити або прискорити. Тому таке призупинення перебігу строку є умовним і означає, що період часу, протягом якого існувала та чи інша обставина, передбачена законом, не зараховується в строк позовної давності. Проте правила обчислення строків позовної давності щодо застосування конструкції зупинення та їх переривання строків має певні особливості.

По-перше, зупиненню підлягає лише той строк позовної давності, який почав свій перебіг. Таким чином, обставини, які зумовлюють зупинення, повинні виникнути в межах строку позовної давності, у жодному разі до його початку або після закінчення. В окремих випадках це лише може вплинути на відстрочення початку перебігу строку позовної давності [3, с. 252], тому для правильного застосування зупинення є важливим визначення початку перебігу строку позовної давності. По-друге, після припинення обставин, що були підставою для призупинення, перебіг строку позовної давності продовжується, тобто не можна почати обчислення строку заново, що відрізняє цю правову конструкцію від переривання давнісного строку. По-третє, об'єктивно, тривалість часу зупинення не визначена, таким чином, вона може тривати як завгодно довго, поки не відпадуть обставини, які її зумовили. По-четверте, зупинення строку позовної давності можливе лише за підстав конкретних регламентованих цивільним законодавством. По-п'яте, правила обчислення та поновлення строку позовної давності застосовуються судом лише за наявності посилань та доказів позивача на відповідні обставини, оскільки суд не вправі

самостійно застосовувати позовну давність, включаючи правила щодо зміни обчислення та поновлення строку позовної давності [4, с. 222–223]. Тому після оголошення стороною про застосування позовної давності, суд вправі лише запропонувати сторонам надати докази, які стосуються спору, зокрема і обставин, що є підставами для зупинення, переривання та поновлення строку позовної давності [5]. Отже, докази про зупинення позовної давності належить подавати позивачеві. Якщо відповідна обставина буде підтверджена, суд зобов'язаний застосувати норму ст. 263 ЦК України, оскільки зупинення позовної давності настає об'єктивно, поза волею осіб, які перебувають у спорі [1, с. 646]. Тобто в цій частині застосування правил про зупинення позовної давності суд діє як активна сторона.

Перелік обставин, які є підставами зупинення перебігу строків позовної давності, встановлені ст. 263 ЦК України, яка передбачає вичерпний їх перелік із чотирьох підстав [5]:

1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна, за певних умов, подія (непереборна сила). Законодавець наводить основні ознаки, які дають змогу вважати ту чи іншу обставину непереборною силою, до яких належать: а) надзвичайність, що означає відсутність закономірностей у розвитку події; б) невідворотність – саме за цих умов настання події неможливо було відвернути, а за звичайних умов вона б підлягала відверненню; в) такими обставинами виступають лише події, тобто такий юридичний факт, настання якого не залежить від волі людини [6, с. 154]. Однак лише наявність всіх ознак в сукупності дає підстави суду застосувати таку підставу зупинення перебігу строку позовної давності, хоча вживання законодавцем сполучника «або» припускає достатність лише однієї з цих ознак. Зазвичай, до непереборної сили відносять явища природного або соціального характеру, такі як землетруси, обвали, буревії, епідемії, військові конфлікти і війни тощо [7, с. 67].

2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій – В.Р.) на підставах, встановлених законом. Мораторій як підстава зупинення перебігу строку позовної давності являє юридичну перешкоду для пред'явлення позову, внаслідок встановлення заборони на виконання зобов'язання і впливає не на стан самого цивільного правовідношення, а на можливість його реалізації [3, с. 258]. Мораторій може бути оголошений з огляду на різні надзвичайні події, викликані складним міжнародним становищем, неординарними громадськими явищами. Розрізняють загальний та спеціальний мораторій, залежно від території поширення та виду зобов'язань [6, с. 154].

3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини. Очевидно, якщо рішенням компетентного органу зупинено дію закону, іншого нормативно-правового акта, то відсутні правові підстави для пред'явлення вимог, що визначенні цим актом [8, с. 240]. За юридичною природою ця підстава дуже схожа з мораторієм, оскільки запровадження

мораторію здійснюється лише на підставі закону, а не іншими нормативними і ненормативними актами, які не матимуть наслідком зупинення перебігу строку позовної давності.

4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних сил України або в інших, створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан. Якщо громадянин у мирний час призваний до армії для виконання свого військового обов'язку – це не є підставою для зупинення строків позовної давності, оскільки він має право звернутися до суду через представника [6, с. 155]. Слід зазначити, що вказана обставина є підставою зупинення позовної давності тільки у відносинах, в яких хоча б однією зі сторін є фізична особа. Що ж до відносин між юридичними особами, то для них підставами зупинення позовної давності можуть бути лише непереборна сила, мораторій та зупинення дії закону або іншого нормативного акта [4, с. 223].

Також підставу для зупинення перебігу строку позовної давності містить положення ч. 2 ст. 265 ЦК України, хоча такою її не називає: «Якщо суд залишив без розгляду позов, пред'явлений у кримінальному провадженні, час від дня пред'явлення позову до набрання законної сили судовим рішенням, яким позов було залишено без розгляду, не зараховується до позовної давності» [5]. Однак таке формулювання законодавця свідчить про ознаки зупинення перебігу строку позовної давності, оскільки період від дня пред'явлення позову у кримінальному провадженні до набрання законної сили судовим рішенням, яким позов було залишено без розгляду, не зараховується до строку позовної давності.

Отже, перелік підстав зупинення перебігу строку позовної давності сформульовано законодавцем у вичерпний спосіб: чотири підстави містяться у ст. 263 ЦК України та одна – у ст. 265 ЦК України.

У літературі неодноразово висловлювалися міркування щодо розширення цього переліку. Так, з метою вдосконалення юридичної техніки, такі науковці, як О.П. Сергєєв, О.В. Шовкова вважають за доцільне доповнити цей перелік підстав вказівкою про можливість зупинення перебігу строку позовної давності і в інших випадках, передбачених ЦК України та законами [9, с. 50; 10, с. 164]. Однак погодитися з цією пропозицією можна лише частково, тому що до розширення переліку підстав зупинення перебігу строку позовної давності необхідно підходити обережно, оскільки збільшення числа винятків із загального порядку обчислення строку давності здатне нівелювати публічно-правове значення цього інституту. Проте це не означає, що законодавець не повинен вдосконалювати норми, зокрема, розширювати перелік підстав зупинення перебігу строку позовної давності, якщо цього потребують цивільні правовідносини.

На даний час на сході України виник збройний конфлікт, який офіційно визначено як проведення антитерористичної операції (далі – АТО) [11]. Перебування особи в зоні АТО можна розглядати в двох аспектах: 1) як перебування фізичних осіб у складі Збройних сил України або інших військових форму-

ваннях; 2) як знаходження фізичної або юридичної особи на території проведення антитерористичної операції [12, с. 102]. Однак для зупинення перебігу строку позовної давності має значення переведення цих формувань на воєнний стан. Оскільки «воєнний стан» та «антитерористична організація» не є тотожними за змістом поняттями, перебування позивача або відповідача у складі військових формувань на території проведення АТО не може кваліфікуватися як підстава зупинення перебігу строку позовної давності відповідно до ст. 263 ЦК України [12, с. 102]. Проте особа фактично бере участь у бойових діях та перебуває в тих умовах, які характерні для воєнного стану, однак, не визнання законодавцем такої обставини підставою для зупинення перебігу строку позовної давності, особа може втратити реальну можливість захистити своє право.

На нашу думку, заповнення цієї прогалини у законодавстві можливе одним із двох способів: 1) шляхом доповнення переліку як окремою підставою зупинення перебігу строку позовної давності: «якщо особа перебуває у складі військових формувань, що беруть участь у здійсненні антитерористичної операції відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», або 2) викласти формулювання п. 4 ч. 2 ст. 263 ЦК України в наступній редакції: «Якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції».

Іншим проблемним питанням є визначення обчислення перебігу позовної давності щодо вимог, що стосуються прав та обов'язків, які успадковуються внаслідок універсального правонаступництва. Якщо законодавець визначив порядок задоволення вимог кредиторів спадкодавця у ст. 1281, 1282 ЦК України, то щодо захисту спадкоємців, які успадкували право вимоги спадкодавця як кредитора, не визначив жодних механізмів та способів. Хоча ЦК України визначено, що незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України), проте він не може здійснювати жодних дій щодо спадщини, зокрема пред'являти вимоги до боржників спадкодавця, поки не отримає правостановлюючих документів як власника цих прав (наприклад, відчужувати нерухоме майно спадкодавця спадкоємець зможе з моменту державної реєстрації переходу права власності на це майно). Процедура спадкування включає не лише 6 місяців для прийняття спадщини, а також час для переоформлення правостановлюючих документів на спадкоємця, який починається після спливу 6 місяців для прийняття спадщини. Таким чином, за цей тривалий час спадкоємець може пропустити строк позовної давності для пред'явлення успадкованих вимог до боржника. Отже, з метою захисту успадкованих прав спадкоємців варто доповнити перелік підстав зупинення перебігу строку позовної давності ще однією обставиною: перебіг позовної давності зупиняється на період переходу

прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців з моменту відкриття спадщини.

Висновки. Аналіз положень чинного законодавства про позовну давність свідчить про недосконалість встановлення та закріплення обставин, що мають юридичне значення для обчислення строку позовної давності та впливають на його перебіг. Законодавець закріпив вичерпний перелік із чотирьох підстав зупинення перебігу строку позовної давності, який майже без змін був запозичений з Цивільного кодексу УРСР 1963 року. На підставі цього суди не можуть врахувати певні обставини як підстави зупинення перебігу строку позовної давності, які є логічними, доцільними і впливають із

змісту цивільних правовідносин. Оскільки строк позовної давності застосовується до всіх вимог, за винятком тих, які передбаченні законом, не можна не врахувати динаміку розвитку суспільних відносин, що, у свою чергу, впливає на сферу та особливості застосування позовної давності. Про це свідчить необхідність введення нових підстав для зупинення перебігу строку позовної давності – якщо особа перебуває в складі формувань, які залучені до проведення антитерористичної операції, та зупинення на період переходу спадщини від спадкодавця до спадкоємців з метою забезпечення можливості реалізувати своє право на захист, внаслідок пред'явлення вимог до боржника в судовому порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс: підруч. для вузів / Зорислава Василівна Ромовська. – 3-те вид., доп. – К.: Дакор, 2013. – 670 с.
2. Цивільний кодекс від 18.07.1963 № 1540–VI УРСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/para0336#o336>.
3. Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія / П.Д. Гуйван. – Х.: Право, 2012. – 448 с.
4. Цивільне право України: підруч. / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. – Вид. 3, перероб. і доп. – К.: Істина, 2011. – 808 с.
5. Цивільний кодекс України: за станом на 19.02.2016 [прийнято Верховною Радою 16.01.2003 № 435–IV] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>.
6. Цивільне право України: Загальна частина / І.А. Бірюков, Ю.О. Заїка, В.М. Співак. – К.: Наук. думка, 2000. – 304 с.
7. Примаєв В.Д. Непереборна сила як обставина, що звільняє від цивільно-правової відповідальності: порівняльно-правовий вимір / В.Д. Примаєв // Приватне право і підприємництво. – 2016. – Вип. 16. – С. 64–68.
8. Гражданское право: [учебник] / [под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юристъ, 2003. – Ч. 1. – 536 с.
9. Сергеев А.П. Некоторые вопросы применения правил об исковой давности в российском законодательстве // Сборник статей к 50-летию Е.А. Крашенинникова. – Ярославль, 2001. – С. 50.
10. Шовкова О.В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: дис. ... канд. юрид. наук / О.В. Шовкова; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – С. 196.
11. Про боротьбу з тероризмом: Закон України № 638–15 від 07.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
12. Позовна давність: коментар судової практики / під ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТ-ФОРМА, 2016. – 148 с.